

A NAGYECSEDI RENESZÁNSZ VÁR BÁTHORI-CÍMERES KÖVE

1976 nyarán egy nagyecsed-i parasztház falából különleges értékű címeres követ sikerült kiemelniük.[r] A nagyméretű mészkőlap Bíró Dániel Rákóczi utca 11. sz. alatti lakos házában udvari homlokzatában, a vakolatréteg alól került elő[2] (1. kép). Az eredetileg szürke, majd később fehérre meszelt előlapon domborműves, faragott díszítés, az oldal- és hátlapon durva, félhengeres vésőnyomok, az előlapon, helyenként pikkelyszerű véséssel díszített megmunkálásnyomok figyelhetők meg. [3]

A követ vályogtéglá falba ékelték be és több mint öt cm vastag vakolatréteggel fedték le (2-3, kép). Eredetileg a domborműves előlap szabadon lehetett, mivel nyolc-tíz meszelésréteget tártunk fel rajta. [4] Az enyhén jobb felé forduló, [5] (4-5 kép) redőzött köpenyes angyalalak két kezében egy-egy címert tart. A jobb oldali, a Gutkeled nemzetség jellegzetes címere: három sárkányfog, kívül sárkánnyal övezve, amelyeket a másik címerpajzs felé fordulva mintáztak meg. [6] Az ugyancsak a Gutkeled nemzetséghez tartozó Rozsályi-család kályháján (1516) szereplő angyalalak egy központi címerpajzsot tart (6. kép).

A nagyecsed-i jellegzetes, belső címerpajzs-kereten inda- és ágdísz szerepel. A címerpajzsok alatt, két oldalon szív alakú lekerekítéssel megformált [7] mezőben latin felirat nyoma került elő,[8] (1. ábra, rajz, 7. kép).

A rövidített [9] és később megrongálódott szöveg magyar fordítása a következő: Báthori András, Szatmár és Szabolcs megye főispánja, tárnokmester és országos főkapitány / a bátor védelmező, [10] az Úrnak 1550. évében.

A régi kő története

Az ún. régi kőről szóló első említés 1840-ből maradt fenn. [11] A régi, elpusztult ecse-di városi jegyzőkönyv szerint: „a városházába az a nagyemlékezetű kő az 1840. esztendőben, április harmadik napján tétetett, főbíró Némedi János, Bíró Sándor hadnagy igazgatások alatt”. Közel száz évvel később, 1930-ban az említett városháza már K. Bíró Sándor tulajdonában volt.[12]

1. kép. Nagyecsed-i vár Báthori-címeres köve bontás közben

2. kép. Nagyecsed-i vár Báthori-címeres köve kibontás után

Berey József ref. esperes ekkor látta. Szerinte [13]: „ma is ott van az a nagyemlékezetű kő, amely Báthori András síremléke. Felül egy angyal kiterjesztett szárnyakkal, alatta két pajzsos, egyiken a Báthoriak címerével: kör alakú sárkánykígyó, középen három sárkányfog. Az alsó feliratos kőlap összetöredezett,[14] s hiányos, azonban még ma is kibetűzhető rajta a következő néhány szó:

ANDREAS DE BAT.
COMES CO. SATHM.
ZABOLCS TA . . . REGNI
M. AC SUPREMU.
CAPITA F . F O. MDL."

1. ábra .Nagyecsed-i vár Báthori-címeres kövének felirata ma

2.

Berey ezután több helyen félreérti a feliratot és több téves következtetést von le róla. Többek között Báthori András országbírói rangját is felfedezni véli és sírkőnek tartja a követ. Az 1550-es évszámot 1566-ra egészíti ki, mivel Báthori abban az évben halt meg. [15]

Valószínűbbnek tűnik az, amit a helyi „hagyományra” alapozva ír: „az azonban tény, hogy ez az emlék a várban volt egykor felállítva s a romokból kikerülve, 1840-ben a városháza falába helyeztetett”.

Valóban Bíró Sándor utódai 1947-ig megőrizték a követ az említett városháza falában. Ekkor a házat elbontották [16] és az új ház udvar felé néző falába helyezték át, hogy pontosan hová; az csupán régészeti feltárásunk idején derült ki. (1. kép) Pontos helyét és sorsát [17] a művészettörténeti szakirodalom sem ismerte. *Koroknay* ezt írja: „az ecsedi közlések szerint valószínűleg a várkapunak a már említett feliratos köve, melyet Szirmay is idéz kb. öt-hat éve ismét beépítésre került egy házépítés alkalmával Nagyecsedben a Rákóczi utcán. Egyes szemtanúk szerint figurális faragott részek is vannak rakta. A régi ház lebontásakor széttört, s a tulajdonos úgy építette be új lakóházának a kapu melletti falába, hogy a faragott rész befelé került, és be is vakolta.”[18]

Nyilvánvalónak látszik, hogy a feltárásunkkor előkerült kőről van szó, [19] amely kettétörtött és a fejnél is levált egy kisebb darab róla. Különleges szerencse, hogy nem a faragott részével befelé falazták be, így vizsgálatunk számára szinte teljesen épen megmaradt (2-5. kép). Első pillanatban kiderült, hogy nem azonos a Szirmay által említett,[20] 1492-ből származó építési felirat kövével, hanem a XVI. századi ecsedi vár és várkastély átépítésének egyedülálló bizonyítéka.

Báthori III. András-címege köve

A kő alapos vizsgálata során megállapíthattuk, hogy a címerek, a felirat, de még a domborműves ábrázolás sem utal sírkőre, sírtáblára. [21] Ha az 1550 előtti és közvetlen utána következő évtizedek építésjelző[22] feliratait és kőtábláit megvizsgáljuk, világosan kideríthetjük címereskövünk szerepét és jelentőségét.

3. kép. Nagyecsed vár Báthori -címege köve kiemelés után

5. kép. Nagyecsed vár Báthori-címeres köve

A címereskő az 1526 után megsűrűsödő kastélyépítkezések, vár- és kastélyerődítések ritka darabjaihoz tartozik. Az 1531-ből *Zólyomlipcséről* ismert ajtókeret feliratunk[23] típusához hasonló, egyszerű építésjelző felirat a *gyergyószárhegyi* várkastélyból származik. Ilyen jellegű szerepel *Balázsfalván* 1535-ös évszámmal egy szobaajtó párkányon. [24] A legszebb, bonyolultabb angyalos típus a *szamosújvári* várkastélyon található. A Zápolya János címerével ellátott feliratos kő az 1540-es átépítést jelzi. [25] *A bonyhai* (1545) és *a bozóki* (1546) inkább még az egyszerű építési feliratok csoportjához sorolható. [26]

A fejlettebb típushoz számíthatjuk a *marosvécsit*, ahol Kendi Ferenc 1555-ben készült kőbe vésett, címeres, feliratos köve, másodlagos elhelyezésben még ma is látható a kastély ajtaja felett. [27]

A lakompaki kastélynál a kápolnában (1553), míg a *keresdiben* szinte mindenütt megtaláljuk az 1550-es évek átépítéseire utaló faragványokat és feliratokat. [28] Nagyon fontos és jellegzetes a *bethlenfalvi* várkastély földszinti bejárati kapuja felett szereplő típus. Ez szintén kettős címeres, feliratos, bár P. F. 1564-es évszámú darab. Báthori III. Andrással, első felesége révén rokon Thurzók *nagybicssei* kastélyán az építési feliratot (1571) szintén a kapu felett találjuk. Ebben az elhelyezésben fedezhetjük fel a *németújvári* Batthyány várkastélyon [29] valamint ugyancsak 1572-ből származó *egeresi* a hét ével későbbi *hédervári-homlokzaton* elhelyezett feliratos követ. [30] Ehhez a körhöz tartozik végül is a *homoród-szentpáli* és a *pácini* építési felirat, illetőleg címereskő. [31]

A felsorolt - különböző építésjelző - kastélyfeliratokon kívül ecsedi darabunkhoz, forma és szerkezet alapján több darab áll közel. Ezek között a legfontosabb Bachkay Miklós erdélyi püspök építési címeres köve (1503-1504) (8. kép), valamint Bánk Pálé (1540) (9. kép). [32] Velük rokon szerkezetű, de sokkal gazdagabban díszített a *bonyhai* Bethlen kastély 1545-ből származó építési táblája. (10. kép) [33] Végsősoron mindegyik egy-egy fontos, XVI. századi

reneszánsz építési fázist, illetőleg az építettőt jelzi nekünk. Ugyanakkor megállapíthatjuk azt is, hogy az építési táblák közül a jelentősebbeket - szinte kivétel nélkül - a főhomlokzaton, illetőleg több esetben a mellékkapuk felett helyezték el; jól látható helyen. Például *Bozókon*, ahol a főkapu felett a későreneszánsz, Szelepcsényi-féle 1686-os építkezés címeres táblája látszik ebben az elhelyezésben (11-12. kép). [34] Ezek alapján meghatározhatjuk az ecsedi címereskövünk szerepét és elhelyezését is. Úgy tűnik, hogy az 1550-ből származó ecsedi címereskő is - az ecsedi váron folytatott -Báthori átépítéshez kapcsolható. Az üres címerpajzsból az építettő feleségének címere hiányzik csupán. [35]

Az üres címerpajzsok is meghatározott szerepe volt. Általában a feleség címerének tartották fenn a férj címere mellett a helyet, így Thurzó Annának, Bonaventura első feleségének címere kerülhetett volna ide. Ennek szív-pajzsában a Habsburg-címer volt, amelyet négy, egymással ellentett oldalon a bakkecske és a cseh oroszán övezett. Thurzó Anna azonban valószínűleg a címereskő készítése előtt (1550) meghalt.[36] Ezért nem látjuk nyomát a teljes pajzsot kitöltő címerének (4. kép).

Báthori III. András második feleségének, viczei Mindszenti Katalinnak címere viszont ismeretlen, [37] de valószínűleg fel sem került a kőre, mivel a második házasságra csupán 1550 után kerülhetett sor. A címerpajzs tehát üresen maradt, mivel közvetlenül Thurzó Anna halála után, illetőleg jóval az új házasság előtt készíthették el a címertani hagyományok szabályai szerint. [38]

A XV. század végi, vagy a XVI. század első felében Magyarországon, illetőleg Ecseden, Nyírbátorban keletkezett virágzó reneszánsz alkotásokkal szemben a Báthori III. András megrendelésére készített címereskő egyben jól tükrözi a szatmári reneszánsz építkezések - főképpen a XVI. század közepétől kezdődő háborús időszak hatására történő - hanyatlását. [39] Ennek bizonyítéka, hogy a címereskő - a korábbi darabokhoz képest -[40] jóval szerényebb alkotás (4.-5. kép). A formák elnagyoltabbak, nem egészen finom kidolgozásúak. A felirat készítője viszonylag nehezen birkózott meg a latin szöveggel: betűket, fontos szövegrészeket hagyott ki, illetőleg rövidített. A betűk formája változó, hevenyészett. A feliratsorok is ferdén lefelé futnak.[41] Az ábrázolások arányai sem egyeznek meg. Az egész kőre a mozgalmas, hullámzó széles formák a jellemzőek. Ennek alapján készítőjét a helyi, vagy talán környékbeli kőfaragó mesterek között kereshetjük. [42]

Tulajdonképpen az építettő alapvető céljának megfelelt. [43] Szerepelt rajta a legfontosabb: az építettő neve, rangja, címere és a készítés dátuma: 1550.

Az építési tábla művelődéstörténeti értékét növeli, hogy állítatója a XVI. század közepének legrangosabb és leggazdagabb magyar főura, akinek az országos politikában is irányító szerepe volt. Báthori III. András 1533-ban tűnt fel Ferdinánd híveként és az udvari tanács tagjaként. Mint Szabolcs és Szatmár megyék főispánja, a keleti részek legbefolyásosabb ura 1541-ig több hadjáratot vezet az erdélyiek, Szapolyai János király hívei ellen. A törökellenes harcokban is részt vesz. 1542-ben Pest alatt harcol Brandenburgi Joachim birodalmi fővezér seregszereplőjeként.[44]

1543-1549 között többnyire Nyírbátorban és Ecseden szervezi - Fráter György segítségével - Erdély Ferdinándhoz történő csatlósát. [45] 1549-1550-ben megkapja a tárnokmesteri és az országos főkapitányi címet. Ekkor átépíti és megerősíti a határvonalon fekvő birtokközpontját, Ecsedet.[46] Az 1550-től az országbírói, erdélyi vajdai, majd később székely ispáni címet viselő Bonaventura nagy politikai karriert ér el. Testvérével, Miklóssal együtt viszi Tokajba az Izabellától átvett magyar királyi koronát. 1551-ben - a király nevében - fogadja Nyírbátorban a Lengyelországba távozó János Zsigmondot és Izabella királynőt. [47] Életének további részét János Zsigmond, illetőleg a törökellenes harc köti le. [48] Közvetlenül Szulejmán 1566-os szigetvári hadjárata után hal meg Kanizsánál. [49]

Sírfeliratát *Szirmay* Máriathálról ismeri. [50] Az utóbbi is bizonyítja, hogy az általunk feltárt nagyecsedei kő semmiképpen nem lehetett III. András síremléke, vagy sírköve.

Az ecsedi vár címereskövei

Hol lehetett eredetileg az ecsedi, 1550-ből származó kőtábla? Az ecsedi várkastélyról szóló források, szakirodalom, de főképpen a XVI-XVII. századi ábrázolások alapján valószínűsíthetően tudjuk helyét.

A várkastély első, XIV. századi építkezését jelző címerkövét nem ismerjük. Fennmaradt ellenben másfél évszázaddal későbbi időből, a korai reneszánsz átépítést igazoló kő. A hasonló időben készült budai kőfaragványokkal rokon, olasz stílushatású, nagyon szép címer, amely a belső várkastély reneszánsz kapuja felett lehetett, Báthori I. András koronaőr rangos ecsedi építkezését (1484) jelöli (13. kép). Az általa továbbfolytatott és csupán a forrásokban szereplő építkezések 1492-ből származó építési feliratának kőmaradványai nem kerültek még elő. [51]

Az első reneszánsz ecsedi építető fiai, köztük II. András is inkább Nyírbátorban folytattak jelentős reneszánsz építkezéseket. [52] Ugyanakkor Báthori II. András a donátora az 1526-ból származó kiemelkedő reneszánsz domborműnek, az ún. Báthory Madonnának. [53] II. András ecsedi várnagyának szóló utasításában [54] szerepel 1523-ban. . . a prima Bastya. . . , ami a várkastély bástyás erődítéseire vonatkozhat. Hiszen a megerősített ecsedi vár állhatott ellent 1529-ben Czibak nagyváradi püspök ostromának. [55] ezeket a munkákat továbbfolytatta III. András, amikor 1550-ben korszerű, ólasz rendszerű védőművekkel látta el a várat. Mi erre a bizonyíték?

A tudományos kutatás számára ugyanis régóta kérdéses volt, hogy mikor erődítették meg ólasz bástyákkal az ecsedi várat. [56] A bécsi Nemzeti Könyvtárban előkerült [57] egy 1554 körüli időre datált ecsedi várábrázolás, amelyen már „külső övezetekkel, olasz bástyákkal, híddal stb. szerepel.

A főképpen olasz hadmérnökök irányításával folytatott erődítési munkák [58] az 1540-es évektől indulnak meg országosan, illetőleg a keleti részeken. Az eddig ismert adatok szerint az 1540-es évek és 1570 között Tokajt, Váradot, Szatmárt [59] erősítették meg a korszerű ólasz bástyás külső védelmi rendszerrel. Új adataink szerint az ecsedi várat is ilyen jellegű ólasz erődítésekkel látják el a XVI. század közepén.

Az időpont is érthető, hiszen az erdélyiekől és a törököktől veszélyeztetett területek várainak ólasz rendszerű, korszerű erődítését Ferdinánd és főúri hívei csupán 1538-ban rendelték el. Gyakorlatilag a munkák az 1540-es évektől kezdődtek el. [60] Fontos döntés az is, amely a munkák, de általában a végvárak ellenőrzésével éppen az országos főkapitányt: Báthori III. Andrást bízta meg. 1547-ben az ellenőrzési körzet központi helyét is meghatározza az országgyűlés. [61]

Nyilvánvaló, hogy az országos politikát és a végvári védelmet irányító Báthori III. András saját - veszélyeztetett helyen levő - birtokközpontját is erődíteni kényszerül. Ez a munka valószínűleg gyorsan és hevenyészetten folyhatott, de már ólasz rendszerben. [62] Az erődítés elkészülésének időpontját éppen az 1550-ben elkészített címereskő határozza meg. [63]

Tulajdonképpen ezzel válik egyedülállóan fontossá címereskövünk, mivel a keleti részek egyik legkorábbi ólasz rendszerű építkezésének dátumát határozza meg számunkra. [64]

A címeveskő sorsa

1550-1840 közötti időből az építési táblánkra vonatkozó leírás, ábrázolás, illetőleg utalás nem maradt fenn. [65] Nyilvánvalóan az ecsedi várral vált azonossá sorsa is. (14. kép)

A vár pusztulására a XVII. század végétől kezdődően van adatunk. [66] II. Rákóczi Ferenc fejedelem írja: „hogy erődítményeit a németek a háború előtt lerontották”, s talán akkor

pusztult el az a védőmű, amelyen címereskövünk lehetett. A három különálló sziget: az előváros, a város és a vár maradványainak falai, a kapukkal együtt még fennmaradtak. A lerombolt erődítményeket Rákóczi Lémaire francia hadmérnök tervei alapján részben felépíti. [67] Tulajdonképpen a szabadságharc bukása után, 1713-ban kezdődik el módszeres elbontása: Tíz évvel később...rudera et nonnulli muri exstant... szerepel.

Külön érdekes, hogy az 1730-ban készült urbárium még közli a meglevő 1492-es várkapufeliratot. [68] 1753-ban, amikor „egy régi kőtemplomot építenek a még álló várkapu elé” már nem emutik a feliratot.

1769-ben pecsételődik meg végleg a vár sorsa: több száz kocsis téglát hordanak el belőle. Az 1800-as évekre már romossá válik a kastély és erődítményei. *Szirmay Antal* írja róla 1810-ben: [69] „Ecsed felől való oldalán és az első kapu előtt egy nagy messzire látó domb volt csinálva, amely most is a maga valóságában fennáll, a várból nagy kimenő sánc volt, onnét a második kapura kimenetel, melynek most is fennálló falai kemény erősséget mutatnak”. (15. kép) Végül soron, úgy véljük, hogy a domb előtt látható védőművek valamelyikén lehetett eredetileg az 1550-es építési tábla, amely erre az időre a környéket elborító törmelékbe kerülhetett. A romos törmelék további bontásakor, elhordásakor kerülhetett elő 184-ben, s egy véletlen során - a vár szimbólumaként - a városháza falába építették. [o]

Magyar Kálmán

F.csed cá.re n, \$Yfl, aa4zpd8tt.

13. kép Báthori András 1484-es ecsedi építési táblája, Nyíregyháza

JEGYZETEK

1 Nagyecsedben több helyről tudnak befalazott kövekről. Reneszánsz címereskövünk helyének pontos meghatározását munkatársammal, illetőleg a községi szervek segítségével végeztük.

2 Az udvaris zinttől kb. 2 m-es magasságban, a sarokhoz közel.

3 A kőtábla oldalain és tetején (az előlap szélétől négy cm-re) egy vékony bevágás húzódik, amely az egykori befalazás mértékét jelölhette. Feltételezhető, hogy az előlapot fehér meszes, gipszes, vékony alappal vonták be, amelyre kerülhetett később a kék, illetőleg a több rétegű fehér meszelés.

4 A nyolc-tíz meszelésréteget csupán az angyal szárnyai alatt és a köpenyén figyelhettük meg. A többi helyen, pl. a címereken egy erősen összefüggő réteg, talán az alapréteg maradt meg.

5 Az építettő, Báthori III. András címere felé fordul. A kőfaragó számára a fejnek félprofilból történő ábrázolása lehetett az egyszerűbb.

6 Általában a Gutkeled nemzetség, de a Báthori család címer díszzeit mindig ellenkező irányba, jobb felé fordulva ábrázolták.

7 A mező szélét kb. két cm széles szalag keretepe, ami nagyobb részben letöredezett.

8 A feliratot 1840 és 1870 között (a megfejtők) a jobb olvasás kedvéért megerősítették, áthúzták; helyenként tévesen, mint pl. SUPR~MUS U-ját Á-vá alakították, valamint az S betűket is átfórták. (Talán a Capthan. . .TH-ja is ebben a formában került át Irásra.)

>~rdekes, hogy a jobb oldali (a címereskövön bal oldali), letört feliratos sarokrészben elmaradt az utólagos kihúzás és rongálás. Itt a betűk halványabbak, de karakterisztikusabbak. I.d. 70. jegyz.

9 A latin szöveg kiegészítéssel:

ANDREAS DE BATH(O)RIENSE

COMES CO(MITATUS) SATHMA(RIENSIS)

SABOLCI(ENSIS) TA(VERNICALIS)
M(AGISTFR) AC SUPREMU(S) (REGNI/HUNGARIAE)
CAPTHA(NEUS)* (*LD. 7o jegyz) F(ORTIS) P(ATRONUS)
(ANNO) (D) O(MINI) MDL

10 *Kriveczky Béla* főiskolai tanár olvasata alapján a Fortis Patronus lehet FECIT P. . . , vagy FECIT POST CHRISTUM NATUM(?).

11 *Berey József*: Nagyecsed nagyközség, hajdan oppidum, a nagyecsed reformatus egyház, az ecsedi vár és az ecsedi láp története 930-ig I. kötet. Nagyecsed nagyközség története 1866-ig Mátészalka, 1937 (Továbbiakban: *Berey* 1937, L) 70.

12 Uo.

13 *BeRey*, 1937. L 70

14 Uo.

15 Báthori III. András halálának éve 1566. Temetkezési helye valószínűleg Dévény, illetőleg Máriathál.

16 Biró Dániel szóbeli közlése szerint 1947-ben - a régi ház bontása után - állítólag a Községi Tanács javaslatára falaztatta vissza a követ. (A kiemelés közben törött ketté, illetőleg ekkor kallódott el több kisebb töredék.)

17 *Koroknay Gyula*: A mátészalkai reneszánsz Báthory-címer. Művészettörténeti értesítő 1958. VII. 4. 256 (Továbbiakban: *Koroknay* 1958.)

18 Uo.

19 A nagyecsed Ált. Iskola tanárai, valamint a község lakosai szerint a vár környékén (Rákóczi utca, ref. templom) több helyen őriznek befalazva középkori faragott követ.

20 *Koroknay* 1958, 256., *Szirmay Antal*: Szatmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete. I. Budán 1809. 98. (Továbbiakban: *Szirmay* 1809. L.), *Balogh Jolán*: Az erdélyi reneszánsz I. (1460-1541) Kolozsvár 1943, 172-173. (Továbbiakban: *Balogh* 1943), *A Művészettörténeti Domkumentációs Központ Forráskiadványai IV. Urbária et Conscriptioes I. füzet. Művészettörténeti Adatok Bp, 1967. 141-142. (Továbbiakban: Művészettörténeti Adatok 1967. x.)*

21 A jellegzetes sírkőábrázolásokat ld. A magyarországi művészet története (főszerk: *Fülep Lajos*) I. Bp, 1970. 191-250., valamint II. 290-291. kép. (Továbbiakban: A magyarországi művészet... 1970, I-II. és *Balogh Jolán*: Későrenaissance kőfaragó műhelyek I. *Ars Hungarica* 1974) I. Bp, 1974. 29. I. kép, 35. 10. kép. (Továbbiakban: *Balogh* 1974.)

22 *Balogh* 1943, 216-292, Uő. 1974, 27-58., Művészettörténeti Adatok 1-2. 1967, valamint *H. Takács Marianna*: Magyarországi udvarházak és kastélyok Bp, 1970. 7-285. (Továbbiakban: *Takács* 1970), 20. jegyzet és a magyar várkastélyirodalom (*Magyar Kálmán*: A középkori Báthori-várkastélyok kályháiról Művészettörténeti értesítő 1976, XXV. 2. 107-108.)

23 *Takács* 1970, 194, 249, és A magyarországi művészet. . . I. 224.

24 *Takács* 1970, 170.

25 *Balogh* 1943, 209. és 167. kép, *Takács* 1970, 237., valamint A magyarországi művészet . . . I. 233-234.

26 *Takács* 1970, 237. p. és 35. kép.

27 Uo. 214-215.

28 *Takács* 1970, 203, 209. és A magyarországi művészet. . . I. 234-241

29 *Jolán Balogh*: Italienische Pläne und ungarische Bauten der Spätrenaissance Acta Technica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tom. 77 (1-3) pp. Bp. 1974, 40. (Továbbiakban: *J. Balogh* 1974), *Takács* 1970, 174, 218, 223.

30 *Takács* 1970, 184, 195. és *J. Balogh* 1974, 31.

31 *Takács* 1970, 197, 226. és A magyarországi művészet. . . I. 1970. 234, 243., valamint 227-228.

- 32 *Balogh* 1943, 61. kép, 166. kép.
- 33 *Takács* 1970, 35. kép.
- 34 Uo. 41. kép.
- 35 Ezzel kapcsolatban véleményünk *Kovács Sándor Iván* nézetével azonos.
- 36 Erre lehet bizonyíték: 1550. II. 25-én I. Ferdinánd jóváhagyja Báthori III. András és Thurzó János között Szepes várával kapcsolatban létrejött egyezséget (*Takács* 1970, 240). Báthori András megfelelő kártérítés ellenében átadja a várat, amely eredetileg Thurzó Anna jegyajándékához tartozhatott.
- 37 *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal Pest, 1860. 506. (Továbbiakban: *Nagy* 1860)
- 38 Például a bethlenfalvi kastély kapuja felett szereplő kettős címer (Petrus Fiegel és felesége, Helena Bethlenfalvi, 1564 Amagyarországi művészet. . II. 353. kép.
- 39 *Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában I. k. Bp, 1966. (Továbbiakban: *Balogh*, 1966. I.) 299. 2. jegyz. Részletesen ld. A magyarországi művészet. . **I-II.** 1970, 199, 200, 202-204, 207-211.
- 40 *Jolan Balogh*: Die ungarischen Mäzene der Frührenaissance Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz Band V. 1970. 10, 11. kép. (Továbbiakban: *J. Balogh* 1970) *Balogh* 1974, 33.
- 41 A bal oldali címerpajzs nagyobb a jobb oldalnál. A pajzs alja lejjebb került, s ezzel a feliratos mező bal oldali része keskenyebb lett, eltorzult. A fentiek miatt futnak a sorok enyhén balra, lefelé.
- 42 A műhelykérdés megoldásához a XVI. század közepétől származó reneszánsz anyag kevés.
- 43 A magyarországi művészet. . **I.** 1970, 202.
- 44 *Wertner Mór*: A Báthoryak családi történetéhez Turul XVIII. Bp. 1900, 14. (Továbbiakban: *Wertner* 1900)., *Magyar Kálmán*: A nyírbátori várkastély XV. századi kályhacsempéi és művelődéstörténeti vonatkozásai. Bp, 1973. (Doktori disszertáció, Kézirat. ELTE Régészeti Tanszék) 23-24. (Továbbiakban: *Magyar* 1973).
- 45 *Magyar* 1973, 14.
- 46 *Wertner* 190, 14.
- 47 *Magyar* 1973, 24-25.
- 48 Uo. 25-28, valamint *Magyar Kálmán*: Az ötvöskönyi Báthori várkastély Somogyi Múzeumok Füzetei 18. Kaposvár, 1974. 12. (Továbbiakban: *Magyar* 1974.)
- 49 *Wertner* (i. m. 1900, 14.) szerint Dévényben halt meg. *Szakály Ferenc* forrásközlésében szerepel, hogy Kanizsánál esett el (*Szakály Fevenc*: A babócsai váruradalom 1561-es urbáriumuma és a babócsai vár 1563-as leltára. Somogyi Levéltári Évkönyv) szerk.: (*Kanyar József*) Kaposvár, 1971. 2. 39., valamint *Magyar* 1974, 12.
- 50 *Szirmay* 1809, I. 102., valamint Uő. 1810, II. 79;
- 51 L. 20. jegyz.
- 52 *Entz Géza-Szalontai Barnabás*: Nyírbátor 1969 (Továbbiakban: *Entz-Szalontai* 1969.) 44, 48, 51. 56., valamint A magyarországi művészet. . 1970, **I.** 208.
- 53 A magyarországi művészet...I. 1970, 209., valamint **J. Balogh** 1970, XI., tábla és 30. p.
- 54 *Takács* 1970, 218-219.
- 55 Magyarország Vármegyéi és Városai (szerk. *Borovszky Samu*) Szatmár vm. Bp. é. n. 123. (Továbbiakban: *Borovszky* MVV Szatmár vm.)
- 56 *Balogh Jolán*: A magyarországi négysarokbástyás várkastélyok. Művészettörténeti Értesítő II. 1954. 250. (Továbbiakban: *Balogh* 1954. Ecsed vázlatos alaprajzát a XVIII. századból ismeri 1. 14. jégysz., valamint *J. Balogh* 1974, 14. Ecsed 1577 körüli erődítését tárgyalja.

57 Bécs NAT. BIBL. COD. 8609. Foto No 88 (Nagyecsed 1554 utáni ábrázolása olaszbástyákkal.) Az adatot Dr. *Balogh István* ny. nyíregyházi levéltár igazgató szívességének köszönhetem.

58 *Balogh*, 1954. 247-252. *J. Balogh* 1974, I4, 56-68., építészeti, művészettörténeti adatok nélkül, a hadtörténeti szempontok figyelembevételével foglalkozik *Marosi Endre* Itáliai hadiépítészek részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541-1592 között. Hadtörténeti Közlemények XXI. Bp, 1974. 34-35. (Továbbiakban: *Marosi* 1974.)

59 *Balogh* 1954, z5o, valamint *J. Balogh* 1974, 56-60.

60 Uo.

61 *Marosi* 1974, 34.

62 Az ún. második végvár vonal északkelet-alföldi szakaszához tartozott: Kisvárd, Kálló, Ecsed és Szatmár.

63 Az ecsedi vár átépítésére vonatkozó egyetlen XVI. századi köemlékünk.

64 Az eddig ismert adatok szerint Szatmár, Tokaj, Várad ólasz rendszerű erődítései az 1560-as években folytak. Nyilvánvalóan Ecseddel együtt már az 1540-es évek végén megkezdődik ólasz bástyákkal történő megerősítésük. Erre a legjobb bizonyíték az Ecseden 1550-ig bezárólag folytatott építómunka.

6g Az ecsedi várra vonatkozó gazdag forrásanyag, illetőleg szakirodalom anyagát 1. Magyarországi Művészeti Topográfia Szabolcs-Szatmár megyei kötetében (előkészületben). Ezúton köszönöm meg *Dr. Balogh István* ny. levéltár igazgató szívességét a kézirat és a cédulaanyag átnézésének engedélyezéséért.

66 *Szirmay* II. 1810, 73., valamint *Berey i. m.* Kézirat 1930. 16. és Nyíregyháza Áll. Levéltár Fasc. 6. no. 122. 1705.

67 OL. G. 15. B. 27. Ecsed vára erődítése (1705. febr. 27). Az adatot *Dr. Balogh István* szívességének köszönhetem.

68 Művészettörténeti Adatok 1967, I. 141-142., valamint a 20. jegyz.

69 OI, Károlyi Levéltár Ladula 46. No. 17. 1713. Miss. Sváb Kristóf csomója 120. 1769., valamint *Szirmay* II. 1810, 66-67, 73.

7o A kövünkön kívül nagyszámú leletanyag került elő a várhelyről napjainkig (*Berey* II. Kézirat 21-23.), így köztük egy Báthori címeres bronz ágyútöredék is. A címereskövünk felületi restaurálására 1977 novemberében került sor. A jobb szárny alatt 17 vékonyan felhordott mészréteget bontottunk le. A legvékonyabb, - 3 réteg - a feliraton szerepelt. Az üres címer alsó felében utólagos átfaragásra utaló nyomot találtunk. A feliratban a restaurálás után a CAPTHAN I T-je bontakozott ki, vagyis CAPITA vésett szerepelt. A restaurálásért Búr Gábornak, a szövegmásolat rajzának elkészítéséért M. Hrotkó Zsuzsának mondunk köszönetet.

RESUMÉ

Lété 1976 nous avons réussi á retirer d'une maison de paysan á Nagyecsed une pierre armoriée d'une valeur singulière. La dalle en calcaire aux grandes dimensions a été dégagée de la couche de mortier qui couvrait la façade de cour de la maison de Daniel Biró sise z mue Rákóczi.

Dans la dalle de calcaire une figure d'ange tournée légérement á droite, drapée dans un manteau bent une couronne dans chacune de ses maros. 3, 'écusson de droite est le ólason caxactéristique de la famille de Gutkeled: trois dents de dragon, ceintes de dragons á l'extérieur modelées en position tournée vers l'autreblason. I, 'écusson parte des ornements de rinceaux et de rameaux. Au-dessous des deux Gótés des écussons, dans un compartiment formé par un coeur arrondi les traces d'une inscription romaine ont été découvertes. I, a

traduction française de l'inscription du texte abrégé dégradé plus tard est la suivante: András Báthori, compte suprême du Comitat de Szatmár et Szabolcs, argentier de roi et capitaine suprême (le défenseur courageux) en l'an de Dieu 1560.

Contrairement aux oeuvres de renaissance florissantes du fin du 15e et de la première moitié de 16e siècles en Hongrie et plus précisément à Ecsed, Nyírbátor, la pierre armoriée réalisée sur la commande d'András III de Báthori révèle bien sous l'influence des guerres à partir du milieu du 16e siècle la période de déclin des bâtiments de renaissance de Szatmár. Les formes de la pierre armoriée ne sont qu'ébauchées, l'exécution en est moins réussie. Le lapidaire de l'inscription était en difficulté avec le texte latin: il omit des passages importants ou les a abrégés. La forme des lettres n'est pas uniforme mais plutôt bâclée. Les lignes de l'inscription aussi sont obliques, elles ont une tendance à descendre. Les proportions des représentations ne sont pas les mêmes. Toute la pierre se caractérise par des formes mouvementées, ondulantes, larges. Tout fait à croire que le maître de la pierre doit être trouvé parmi les maîtres tailleurs de pierre de la région et doit être rattaché selon toute vraisemblance à la reconstruction en 1560 au système vieux italien. (De l'écusson vide ne manque que l'armoirie de la femme du bâtisseur).

La pierre prend son importance exceptionnelle par ce qu'elle permet dater l'une des constructions système vieux italien des régions est. L'importance de la dalle de pierre pour l'histoire de la civilisation devient encore plus grande parce que l'auteur de la commande fut le grand seigneur hongrois le plus haut placé et le plus riche au milieu du 16e siècle, l'un de ceux qui insistaient sur l'importance de construire des forteresses aux confins.

Le tableau de construction placé originellement à l'un des ouvrages de défense extérieurs de la forteresse d'Ecsed parvint au début du 19e siècle aux débris qui jonchaient le sol autour de la forteresse. Lorsque la démolition de la forteresse ou des ruines continua pendant les ruines furent déblayées en 1840 ce tableau devait être découvert et, par un hasard, comme symbole de la forteresse, fut bâti dans le mur de la mairie.

Kálvzázvz 147agyar

146. kép. Rozsályi család kályhacsempéje

5. kép. Nagyecsed vár Báthori-címeres köve oldalnézetben

7. kép. Nagyecsed vár Báthori-címeres kövének felirata

8. kép. Bachkay Miklós címeresköve

9. kép. Bánk Pál címeresköve

10. kép. Bonyhai Bethlen-kastély építési táblája

11. kép. Bozok. Szelepcsényi-féle címeres tábla

12. kép. Címereskő 1630-ból

15. kép. Ecsedi vár környéke

14. kép. Ecsed vára a XVII. században